

O cümlədən müqayisəli qiymətləndirmə əsasında (yuxarıda göstərilən şərtlər nəzərə alınmaqla) istehsal strukturunda baş verən, yaxud baş verə biləcək dəyişiklikləri yerli istehsalçıların, eləcə də ölkənin tələbatına uyğun olaraq tənzimləmək mümkündür. Bu isə daha üstün rəqabət qabiliyyətli sahələrin müəyyən

edilməsində, həm istehsal münasibətlərinin iqtisadi mühitin dəyişməsindən asılı olaraq təkmilləşdirilməsində ciddi rol oynaya bilər. Həm də beynəlxalq integrasiya şəraitində ölkənin öz mövqeyini möhkəmləndirməsinə və strateji maraqların təmin olunmasına əhəmiyyətli təsirini göstərmiş olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Aliyev İ.H. "Milli iqtisadiyyat və aqrar sahənin inkişaf problemləri". Bakı, Elm nəşriyyatı, 2006, 380 s. 2. İbrahimov İ. H. Azərbaycanda aqrar islahatlar, ixrac potensialının artırılması və investisiya imkanları. "Aqrar islahatlar: nəticələr, problemlər" mövzusunda Beynəlxalq Konfransın materialları. Bakı, 2001. 36-41 s.

AQRAR SAHƏNİN DAVAMLI İNKİŞAFINDA MƏQSƏDLİ PROQRAMLARIN ROLU

Z.T.MƏMMƏDOV, aspirant
AKTA

Milli iqtisadiyyatın inkişafının sürətləndirilməsi transformasiya prosesinin hazırkı mərhələsində dövlətin iqtisadi-siyasətinin başlıca vəziyyətini təşkil edir. Dinamik inkişaf əslində o zaman təmin edilir ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrində proporsional artım meylləri təmin olunsun, iqtisadiyyatda tarazlı şəkildə yüksəliş təmin olunsun. Məlum olduğu kimi əsası ümummilli liderimiz, mərhum prezident H.Ə.Əliyev cənabları tərəfindən qoyulan iqtisadi-siyasət kursu, ölkənin beynəlxalq təsərrüfatçılıq sistemində integrasiyasını sürətləndirmiş, bazar təsərrüfatçılıq sisteminin formalaşması istiqamətində əsaslı tədbirlər həyata keçirmişdir. 1994-cü ildə imzalanan əsrin müqaviləsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatına irimiqyaslı investisiya qoyuluşları təmin edilmişdir. Ölkə iqtisadiyyatının neft sektoruna yatırılan investisiya qoyuluşları yanacaq-energetika kompleksində dinamik inkişafın fundamental bazasını yaratmışdır. Lakin bununla belə əldə edilən iqtisadi artım heç də xalq təsərrüfatının bütün sahələrini eyni dərəcədə əhatə etməmişdir. (2)

1995-ci illə müqayisədə 2005-ci ildə iqtisadiyyatda ümumi daxili məhsul 5,6 dəfə, sənayedə 9,6 dəfə, tikintidə 15,0 dəfə, nəqliyyat və rabitədə 2,5 dəfə, digər sahələrdə 5,3 dəfə, kənd təsərrüfatında isə 2,0 dəfə artmışdır. Göründüyü kimi iqtisadiyyatın sahələri içərisində artım sürəti kənd təsərrüfatında aşağı olmuşdur. Bunun isə özünəməxsus səbəbləri olmuşdur. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri iqtisadiyyatın digər sahələrindəki mövcud qiymətlərin səviyyələri ilə disparitet təşkil edir. Bundan əlavə kənd təsərrüfatının investisiya cəlb edilməsinin aşağı olması bu sahəyə kapital qoyuluşunun zəif olmasına gətirib çıxarır.

Əgər 1995-ci ildə sənayenin ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisi 27,2%, kənd təsərrüfatının 25,3%, tikintinin 3,7%, nəqliyyat və rabitənin 17,4%, digər sahələrin 26,4% olmuşdursa, 2005-ci ildə bu göstəricilərin səviyyəsində nəzərəcarpacaq dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, 2005-ci ildə iqtisadiyyatda ümumi daxili məhsulun

strukturunda sənaye 47,5%, kənd təsərrüfatı 9,1%, tikinti 10,0%, nəqliyyat və rabitə 8,0%, digər sahələr 25,4% xüsusi çəki təşkil etmişdir.

Beləliklə kənd təsərrüfatında iqtisadi artım sürətinin zəif olması son nəticədə ölkənin regionlarında əhalinin həyat səviyyəsinin aşağı olmasının əyani göstəricisi kimi çıxış edir. Kənd təsərrüfatında iqtisadi artımın sürətləndirilməsi aqrar sahənin davamlı inkişafına nail olunmasından bilavasitə asılıdır.

Aqrar sahənin davamlı inkişafı istehsal potensialından səmərəli istifadə edilməsi əsasında məhsul istehsalının sürətli artımını, əhalinin ərzaq məhsullarına, sənayenin isə kənd təsərrüfatı xammalına olan tələbatının fasiləsiz şəkildə yerli istehsal hesabına ödənilməsinə özündə əks etdirir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, aqrar sahənin davamlı inkişafı bu sahədə mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq fəaliyyət göstərən təsərrüfatçılıq qurumlarının daxili imkanları hesabına təmin edilmək iqtidarında deyil.

Aqrar sahənin davamlı inkişafı bütövlükdə iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafının tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadiyyatın digər sahələrində davamlı inkişafa nail olunması təsərrüfat subyektlərinin daxili imkanları hesabına müəyyən qədər təmir edilərsə də, lakin kənd təsərrüfatında bunu həyata keçirmək mümkün deyil. Belə ki, kənd təsərrüfatının özünəməxsus xüsusiyyətləri, o cümlədən az gəlirliliyi və təbii-iqlim şəraitindən asılılığı da davamlı inkişafı daxili mənbələr hesabına həyata keçirmək imkanlarını məhdudlaşdırır.

Bazar təsərrüfatçılıq sistemində keçmiş ölkələrdə aqrar sahənin davamlı inkişafı kompleks məqsədli proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi hesabına təmin olunur. Kompleks məqsədli proqramlar bir qayda olaraq bu və ya digər sahənin inkişafına iri həcmli maliyyə resurslarının yönəldilməsi əsasında zəruri infrastruktur sisteminin yaradılmasını özündə əks etdirir. Məqsədli proqramlar əsas etibarilə dövlət büdcəsindən

maliyyələşdirilir.

80-cı illərdə neft gəlirlərinin azalması hesabına "Şimal xəstəliyi"ni yaşayan Hollandiyanın təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi böhranın effektiv qarşılınması zəruri situasiyalarda qeyri-neft sektoruna məqsədli proqramlar çərçivəsində dövlət yardımının göstərilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu həm də ölkədə alternativ ixrac sektorunun formalaşdırılması baxımından da əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan son illərdə Azərbaycan Respublikasında da məqsədli proqramların həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)" aqrar sahənin davamlı inkişafının təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. (1)

Həmin Fərman regionların bütün resurslarından istifadəsinə, kənd təsərrüfatı və emal sənayesi obyektlərinin tikintisinə, yeni iş yerlərinin açılmasına və bütün bölgələrin proporsional inkişafına geniş imkanlar açmışdır. Bu imkanların dərəcəsi, inkişaf istiqamətləri və qarşıya çıxan problemlərin müsbət həlli üçün yeni layihələr işlənib həyata keçirilməkdədir.

Fərmanda aqrar bölmənin inkişafına da geniş yer verilmiş, müddəalar irəli sürülmüş və həmin müddəaların yerinə yetirilməsi sahəsində dövlət proqramı hazırlanmışdır.

Aqrar sahənin inkişaf etdirilməsinə yönəldilən və 2004-2008-ci illərdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan proqramda əsasən aqrar islahatlarının ikinci fazasının həyata keçirilməsi, kənd əhalisinin sosial-rifah halının daha da yaxşılaşdırılması, məişət və mədəni həyat səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsi, yeni iş yerlərinin və məşğulluq mərkəzlərinin açılması, bir sözlə, Azərbaycan kəndinin yüksək səviyyədə çiçəklənməsi naminə çox mühüm tədbirlərin işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsi əksini tapıb.

Həyata keçiriləcək tədbirlərdən aşağıdakılardır: Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının və emalının daha da inkişaf etdirilməsi, aqrar-sənaye müəssisələrinə və fermer təsərrüfatlarına dövlət qayğısının artırılması, maliyyə təsisatlarının yaradılması proqramlarının işlənib hazırlanmasının davam etdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən əhalinin müxtəlif təbəqələrinə pul kreditlərinin verilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi və kredit mənbələrinin şərtləndirilməsi. Bundan əlavə daxili bazarın tənzimlənməsi, təminatı və artıq kənd təsərrüfatı mallarının xarici bazarlara çıxarılması üçün istehsal olunmuş malların ekoloji təmizliyinin təmin edilməsi, ixraca yardım fondlarının yaradılması, birjaların, auksionların təşkili və onlara hərtərəfli dövlət dəstəyinin verilməsi, həmçinin baytar və sanitariya nəzarəti, toxumçuluğun və damazlıq işlərinin həyata keçirilməsinin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Aqrar sahənin davamlı inkişafı və qarşıya qoyulan proqramların müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi

aqrotexniki xidmətlər şəbəkəsinin yaradılmasından, məhsulun sağlam yetişdirilməsindən, irriqasiya və süvarma sistemlərinin səmərəli işləməsindən, torpaqların aqrotexniki qaydalarda becərilməsindən və s. asılıdır. Bunlara nail olmaq üçün hazırlanmış proqram sənədində yeni aqroservis xidmətlərinin yaradılması, mövcud suvarma və irriqasiya qurğularının bərpası və yenidən qurulması, əlavə suvarma sistemlərinin tikintisi, suvarılan torpaqların su təminatının yaxşılaşdırılması, su çatışmazlığını aradan qaldırmaq üçün yeni su anbarlarının, suvarma kanallarının və digər su obyektlərinin tikilməsi, torpaq eroziyasının qarşısının alınması naminə müxtəlif dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi lazımdır.

Proqramda Azərbaycan respublikasının ənənəvi kənd təsərrüfatı sahəsindən olan taxılçılığın, üzümçülüyn, pambıqçılığın, tütünçülüyn, ipəkçiliyin, tərəvəzçiliyin, bağçılığın, heyvandarlığın, habelə dağ rayonlarında arıçılığın yüksək inkişafına nail olunması və məhsuldarlığın daha da artırılması mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyulub.

Bu tədbirlərin həyata keçirilməsində hər bir iqtisadi regionun bütün potensialından maksimum istifadə ediləcək və maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi ön plana çəkiləcək. İqtisadi regionlara daxil olan rayonlarda aqrar bölmənin konkret məsələlərinin həlli də hazırlanan Proqramda öz əksini tam dolğunluğu ilə tapmışdır. Onlardan bir neçəsini nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm. Yaxın dörd il ərzində Şəki rayonunda şəkər çuğunduru emal edən zavodun, 16 milyon şərti banka məhsul istehsal edən konserv kombinatının, Neftçalada Xıllı nərə balığı və balıq konservləri zavodunun, Qubada un məmulatları və bitki yağları emalı müəssisələrinin, Bərdədə əyriçi fabrikin, Naxçıvanda qızıl balıq, farel və digər qiymətli balıq növlərinin yetişdirilməsi və emalı müəssisəsinin tikintisinə başlanacaqdır.

Bunlardan əlavə Xaçmazda tara müəssisəsi meyvə-tərəvəz tədarükü və satışı bazası, Göyçayda yem zavodunun yenidən qurulması, Dəvəçidə kənd təsərrüfatı məhsullarının qorunması üçün kimyəvi dərman preparatlarının satışı mərkəzi, Abşeronda zeytunçuluq təsərrüfatının bərpası və zeytunun sənaye əsasında emalı müəssisəsi, Ağstafada yüksək vitaminli yem istehsalı zavodu, Qazaxda elit toxumçuluq təsərrüfatı yaratmaq da nəzərdə tutulub. Son on illiklərdə bəximsizlik ucbatından münbit torpaqlarımızın böyük bir hissəsi eroziyaya uğrayıb, şoranlaşaraq əkin dövriyyəsindən çıxarılıb.

Bu torpaqları yararlı vəziyyətə gətirmək üçün geniş tədbirlər planı hazırlanıb və həyata keçirilməsinə başlanacaqdır. Belə ki, Bərdə rayonunda 5500 hektarda, Tərtər rayonunda 3400 hektarda, Kürdəmir və Ucar rayonlarının hər birində 1500 hektarda şoran torpaqlar yuyulacaq, Yevlaxda 1000 hektar, İsmayıllda 700 hektar, Ağdaşda 600 hektar torpağın suvarma sistemləri təzələnəcəkdir.

Əkin sahələrinin suvarma suyu ilə müntəzəm təmin olunması məqsədi ilə yeni su anbarları, suvarma qurğuları və kanallar tikintisinə başlanacaqdır. Bununla əlaqədar aşağıdakı obyektlərin tikintisi ön plana çəkilib. Qaxda Əyri-çay və Naxçıvanda "Vayxır" su anbarları, Şəkiddə Əlican çayından çəkilən 14 kilometrlik kanal, Quba-Xaçmaz bölgəsində "Xan arxı", "Taxta körpü" və "Vəlvələ çay" tənzimləyicilərinin tikintisini göstərmək olar. 2008-ci ilə qədər həmçinin Samur-Abşeron kanalının 23 kilometrlik hissəsi yenidən qurulacaq. Saatlı-Sabirabad bölgələrində torpaqları bol su ilə təmin edəcək Kür-Muğan kanalının, Bərdədə Yuxarı Qarabağ kanalında su bölüşdürücü qurğunun, Göyçay çayında nizamlayıcı qurğunun tikintisinə başlamaq da nəzərdə tutulub. Hazırlanmış proqramda həmçinin dağ rayonlarının iqtisadi, sosial və mədəni inkişafı naminə bölgələrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, xüsusənət və süd

sənayesi müəssisələrinin tikintisi də sürətləndiriləcək. Bu məqsədlə dövlət həmin regionlara investisiyalar cəlb edəcək, fermerlərə və istehsalçılara güzəştli kreditlər ayıracaqdır. Yeni infrastrukturları və kommunal xidmət vasitələrini yaxşılaşdırmaq, sosial obyektlərin inşasını sürətləndirmək və kənd istehsalçılarına təyin edilən vergi dərəcələrinin sayını və səviyyəsini azaltmaq, aqroserviz xidmətləri şəbəkəsini genişləndirmək nəzərdə tutulub.

Aqrar sahənin davamlı inkişafı ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının fasiləsiz şəkildə ödənilməsinə nail olunması ilə yanaşı eyni zamanda kəndin sosial inkişafını da nəzərdə tutur. Fikrimizcə, adı çəkilən proqramın reallaşdırılması nəticəsində respublikamızın regionlarının, o cümlədən kəndin sosial inkişafı təmin ediləcək, kənd yolları yenidən qurulacaq, sosial və mədəni obyektlərin tikintisi və bərpaşına güclü təkan veriləcək, əhalinin məşğulluq səviyyəsi daha da artacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)" 2.A.F.Abbasov. sosial bazar iqtisadiyyatı. Bakı-1998, 316 s.

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA AQRAR SAHƏNİN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

E.A.SALAHOV, dissertant
Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası Azərbaycanın iqtisadi inkişaf konsepsiyasının ərazi üzrə tərkib hissəsi olub, məqsədi muxtar respublikanın əhalisinin maddi və mənəvi tələbatını ödəmək, əhalinin məskunlaşması və miqrasiyasının qarşısını almaq üçün yerli imkanlar və qonşu sərhəd ölkələrinin əlverişli iqtisadi mühitindən istifadə etməklə respublika çərçivəsində ümumi meyllərlə uzlaşmış inkişafa şərait yaradılmasıdır.

Kənd təsərrüfatı muxtar respublika iqtisadiyyatının mühüm sahələrindən biridir. O, əhalinin ərzaq məhsullarına, emal sənayesi sahələrinin işə xammal və materiallara olan tələbatının ödənilməsində mühüm yer tutur. Hazırda muxtar respublikada il ərzində yaradılan əlavə dəyərin orta hesabla üçdə bir hissəsi kənd təsərrüfatının payına düşür.

Müxtəlif dövrlərdə kənd təsərrüfatının inkişafı üçün müəyyən məqsədyönlü tədbirlər görülsə də, ilk yüksək nailiyyətlər ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə əldə olunmuşdur. Buna baxmayaraq 80-ci illərin axırları və 90-cı illərin əvvəllərində aparılan uğursuz siyasət ölkədə kənd təsərrüfatını çox ağır vəziyyətə salmış, əldə olunmuş nailiyyətlər itirilmiş və infrastruktur dağıdılmışdır. İctimai-siyasi sabitliyin pozulduğu və hərcmərclik hökm sürdüyü bir dövrdə, xalqın təkidli tələbi 1993-cü ildə ikinci dəfə hakimiyyətə gələn ümummilli liderimiz

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi, iqtisadi zəmində tam əsaslandırılmış məqsədyönlü tədbirlə sayəsində ölkə iqtisadiyyatı, omm böyük bir hissəsini təşkil edən kənd təsərrüfatı ağır böhrandan çıxarılmış və iqtisadi tənəzzülün qarşısı alınmışdır. Məhz bu dövrdə ölkədə demokratik islahatlar kursu müəyyən edilmiş və ardıcıl tədbirlər həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Ölkədə torpaq islahatının həyata keçirilməsi, torpağın şəxsi mülkiyyətə verilməsi, kolxoz və sovxozların əmlakının özəlləşdirilməsi digər sahələrlə müqayisədə kənd təsərrüfatında islahatların daha sürətlə aparılmasına imkan yaratdı. Bu dövr ərzində əldə olunmuş müsbət meyilli dəyişikliklərin dinamikliyini təmin etmək, qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmaq məqsədilə müvafiq qanun və fərmanlar qəbul edilmişdir. Aqrar sahənin, torpaq vergisi istisna olmaqla, digər vergilərdən uzun müddətə azad edilməsi, büdcəyə olan vergi borclarının silinməsi, yanacağın güzəştli qiymətlərlə satışı və digər bu kimi tədbirlər kənd təsərrüfatı istehsalının artımına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Müstəqilliyimizin ilk illərində kənd təsərrüfatına laqeyid yanaşmanın müharibə ilə əlaqələndirilməsinin əleyhinə olan ümummilli liderimiz 1994-cü il martın 4-də respublikada kənd təsərrüfatı problemlərinin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirədə sahənin inkişafının həyati əhəmiyyətini göz önünə gətirərək demişdir: